

Thorstein Bunde Veblen (1857-1929)

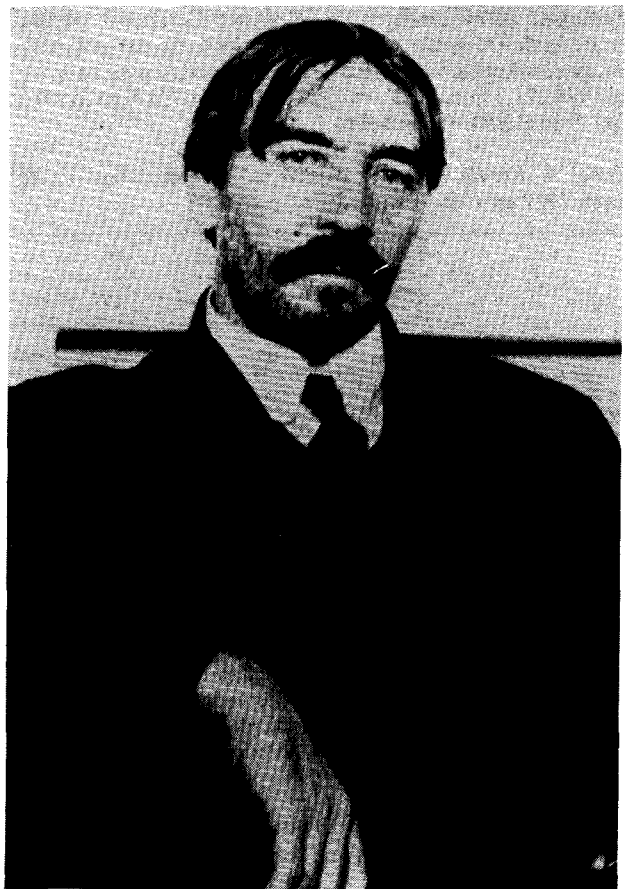
Veblen werd geboren in een eenvoudig, kinderrijk pioniersgezin dat naar Wisconsin in de Verenigde Staten was emigreerd. In de cultureel geïsoleerde boerengemeenschap was de voertaal Noors. Toen Veblen op zijn zeventiende jaar door zijn intelligente, maar gesloten en onafhankelijke vader plotseling (hij werd zo van het land gehaald) naar de christelijke middelbare school Carlton Academy (op de grens van Minnesota) werd gestuurd met de bedoeling hem later Luthers predikant te laten worden, sprak hij dan ook nog maar gebrekkig Engels.

De vreemde, uiterst intelligente, jongen was hier duidelijk niet op zijn plaats. Van afkomst al een outsider, was hij dit zeker van karakter. Zijn leerling Mitchell zou hem later omschrijven als een wezen van een andere planeet dat met koele onverschilligheid de wereld bekijkt. Zoals altijd shockeerde hij in Carlton, o.a. door nonconformistische voordrachten als het verdedigen van het kannibalisme. Twee relaties hield Veblen uit deze tijd over, nl. die met de later beroemde prof. J. B. Clark, die hem altijd is blijven steunen, zelfs al ging Veblens roem ten dele ten koste van de zijne, en die met een nichtje van de directeur, Ellen Rolfe.

Met Ellen zou hij — tot ontzetting van haar familie — in 1888 in een rockeloze bui, zonder middelen van bestaan, trouwen. Haar huwelijk met de ondoorgroendelijke, nonconformistische, in een intellectueel en spiritueel isolement levende en vaak onbeschofte en wrede Thorstein is niet gelukkig geweest. Veblen, die niet knap was maar vrouwen erg aantrok, was vaak in een of andere openlijke liefdesaffaire verwickeld. In 1911 volgde de scheiding, waarbij de verwachting van Ellen dat hij de afgesproken toelage niet zou betalen, al snel uitkwam. Een enkele jaren later gesloten, eveneens kinderloze, tweede huwelijk duurde kort en eindigde met opsluiting van de vrouw wegens vervolgingswaan.

Ook het verloop van zijn beroeps carrière was voor Veblen, door pech en door zijn persoonlijkheid, niet gelukkig. Zijn eerste baan was op een school in Wisconsin, die werd opgeheven. Toen het hem zonder een beurs toch lukte om cum laude in Yale af te studeren in de filosofie, vond hij daarmee geen baan en keerde naar zijn familie terug. Daar maakte hij zich erg onmogelijk; hij stak geen hand uit, liep in de weg, verzorgde zich niet en irriteerde iedereen door sarcastische en bittere commentaren. De uitvindingen waaraan hij prutste mislukten en de paar artikeltjes die hij voor kranten schreef, vielen niet op.

Wat hij wel deed was veel lezen op allerlei gebied: politiek, economie, sociologie, antropologie en botanie. Bellamy's *Looking backward* heeft een grote invloed gehad op zijn latere ideeën over de verkwistende „opvallende consumptie”. In deze tijd kreeg hij ook de gelegenheid om van dichtbij te zien hoe de kleine, van wetenschappelijke gespeende boeren op een genadeloze manier door de opkomende financiers, grondspeculanten en handelaren werden uitgekleeft. Dit stond wel in heel schrille tegenstelling tot de „natural rights” van de klassieken. Hier ontstond het beeld van de „savage world of Thorstein Veblen” (Heilbroner) met de roversmentaliteit van zakenlieden en de desastreuze invloed van de financiers op de werkelijke produktie. Na zeven jaar vergeefs solliciteren was de familie het beu en besloot Veblen terug te sturen naar de universiteit. Uiteindelijk kwam Veblen als assistent aan de nieuw opgerichte Universiteit van Chicago terecht. Sterk gesteund door het zakenleven wist men hier veel intelligentia van elders weg te kopen en een prachtige bibliotheek op te bouwen, hetgeen Veblen goed te pas kwam.

Veblen begon op te vallen door zijn enorme eruditie, zijn grote talenkennis (Engels, alle Scandinavische talen inclusief IJslands, Duits, Frans, Spaans, Italiaans en Nederlands) en zijn onafhankelijke, scherp analyserende, verstand. Hij werd de grootmeester in Amerika op het gebied van de geschiedenis van het economisch denken, de kennis van instituties en van het opkomend socialisme. College geven deed hij echter slecht. Hij was onverschillig, onsystematisch, onvoorbereid en ongeïnteresseerd. Hij had liever minder dan meer studenten. In deze tijd oefende hij in feite het redacteurschap uit van het *Journal of Political Economy*. Mede door zijn persoonlijk leven vond men dat hij weinig bijdroeg tot de goede naam van de universiteit.

Zijn eerste boek, *The theory of the leisure class*, dat hij verschillende malen voor de uitgevers had moeten omwerken, werd echter plotseling sensationeel goed ontvangen. Dit boek, met de veelzeggende ondertitel *An economic study in the evolution of institutions*, werd razend populair. Een keiharde analyse van de samenleving met haar culturele achtergronden werd in lange onduidelijke zinnen gebracht, maar met een bijtend sarcasme, vol geestige en vlijmscherpe hatelijken over de gewoonten der mensen (b.v. godsdienst = fabricage van verkoopbare imponderabilia in de n-de dimensie). Veblen, die er zeer afwerend op reageerde, werd in eigen land een beroemdheid, maar als satiricus. Er ontstonden zelfs Veblenclubs en een Veblenspraak. Als econoom werd hij minder gewaardeerd; in Europa recenseerde het toonaangevende *Economic Journal* slechts zijn eerste boek en dat pas 25 jaar na verschijning.

Veblen zette zich m.b.t. de economische betekenis van niet-arbeiden af tegen de visie van de klassieken die mensen rationeel de nadelen van werken lieten afwegen tegen de vruchten van het werk. Veblen vocht tegen de klassieke uitgangspunten en legde er de nadruk op dat menselijk gedrag cultureel bepaald is. Hij gebruikte zijn grote antropologische, sociologische en psychologische kennis om aan te tonen dat de klassieke visie op arbeid als last een degeneratie was van een samenleving die door haar rijkdom een aantal verkwist

en nietsnutten met een roversmentaliteit kon onderhouden. De huidige samenleving was het produkt van een barbaars verleden, waarin bezit werd geroofd zonder ervoor te werken en waar de rovers gewaardeerd werden en pronkten met het geroofde. Voor de huidige samenleving was dit beeld slechts subtieler. Iedere klasse had dezelfde aspiraties. Het werken wordt als een onwaardige manier gezien om in zijn levensonderhoud te voorzien en uiterlijk vertoon is nodig om iets te betekenen. Veblen paste alles in dit beeld. Zo gaf hij de vrouw (*The economic theory of women's dress* van 1894 en *The barbarian status of women* van 1898) de functies van trofee van mannelijke krachten, van middel om het huishouden te richten op de verschillende vormen van in het oog vallende consumptie (zijn fameuze „conspicuous consumption”) en van een vervangend nietsdoen, zoals het ophouden van de goede naam van de man. Hierbij hielp de kleding, die ongeschikt maakte voor arbeid, maar wel duur en opzichtig was. De volgende passage laat zien hoe het klassieke denken op een sardonische wijze werd geridiculiseerd:

„A gang of Aleutian Islanders, slushing about in the wrack and surf with rakes and magical incantations for the capture of shellfish are held to be engaged on a feat of hedonistic equilibration in rent, wages and interest”.

Met de *Leisure class* en het artikel *Why is economics not an evolutionary science* (1898) was Veblen de grondlegger van het z.g. institutionalisme, dat de culturele achtergrond en de ontwikkeling van instituties („settled habits of thought common to the generality of men”) van de samenleving op de voorgrond van het economisch denken stelt. Over de inhoud van en de aanhangers van het institutionalisme heerste (en heerst) onduidelijkheid. In de VS, waar in de dagen van Veblen juist een strijd tussen de uit Duitsland overgewaaide historische school en de neoklassieke hoofdrichting beëindigd was met een min of meer vreedzaam samengaan, werd het institutionalisme verward met een nieuwe aanval van het „Historismus”, een aanval die men wilde doodzwijgen.

In de jaren twintig, de tijd van de „Red Terror”, met zijn jacht op alles wat links was, raakte Veblen als economist buiten spel omdat men niet goed wist hoe men hem ten opzichte van het socialisme moest plaatsen en de economen hem systematisch negeerden. Dit was echter nadat Veblens

faam als satiricus in 1904 een extra stimulans had gekregen met een nog briljanter en gekker boek dan de *Leisure class* namelijk *The theory of business enterprise*, waarin de kapitalist niet meer, zoals in het klassieke denken, werd beschouwd als brenger van vooruitgang op economisch gebied, maar als verstoorder en zelfs saboteur van het productieproces. Veblen zag, zoals in zijn tijd in de VS niet zo gek was, de kapitalist meer als financier dan als ondernemer/innovator. Deze wilde in de eerste plaats geld verdienen, waaraan de reële produktie ondergeschikt was. Dit kon het best door te manipuleren in de financiële sfeer, wat soms desastreuze gevolgen had voor de produktie die werd geleid door efficiënte ingenieurs. Soms werden de verstoringen zelfs opzettelijk veroorzaakt door de zakenman, die bij een goed lopende produktie eigenlijk geen nuttige functie had en dus geen basis voor een goede verdienste.

In de visie van Veblen zou deze financiële klasse uiteindelijk van haar macht beroofd worden door de echte leiders van het industriële productieproces, de technici, samen met de door de eisen van de techniek geschoolde en rationeler denkende werkende klasse. Deze ideeën vindt men ook terug in zijn latere werken *The engineers and the price system* (1921) en *Absentee ownership and business enterprise in recent times* (1923). Ook in zijn geschriften over de oorlog, *Imperial Germany and the industrial revolution* (1915) en *An inquiry into the nature of peace and its perpetuation* (1917) liggen zijn oplossingen voor een toekomst zonder oorlog op het gebied van het ontzetten van de geldmagnaten uit hun macht.

Ondertussen had Veblen vanwege zijn persoonlijk leven Chicago moeten ruilen voor Stanford („the president doesn't approve of my domestic arrangements, nor do I") en dat weer voor Missouri. Bij het uitbreken van de oorlog bood hij zijn diensten aan aan het gouvernement, waar eigenlijk niemand de lastige zwaargewicht wilde hebben en hij uiteindelijk bij de Food Administration terecht kwam. Na de oorlog doceerde hij aan de New School for Social Research (New York), terwijl hij tegelijkertijd redacteur was van het liberale weekblad *The Dial*. In 1922 moest hij zich door moeilijkheden terugtrekken waarna hij nooit meer aan een baan kwam. In deze laatste periode gaf Veblen nog zijn mening over onderwijs en wetenschap ten beste in het niet vleiende *The higher learning in America* (1918), dat hij de ondertitel: Een studie in de totale verwording had willen geven, en in *The place of science in modern civilisation* (1919).

Op tweeënzeventigjarige leeftijd stierf, eenzaam en verlaten in een klein huisje in de beboste kustheuvels van Californië, de man die Einstein eens „one of the most remarkable political writers, not only in America, but in the entire world" noemde. Somber en in zichzelf gekeerd had hij de laatste jaren gewerkt aan zijn laatste boek, een vertaling van de Laxdaelasaga, terwijl het onkruid om hem heen woekerde en het ongedierte zijn voedsel nuttigde. Op zijn oude dag had de geleerde nog het voorzitterschap van de American Economic Association geweigerd („They didn't offer it to me when I needed it"). In zijn testament gaf hij de wens te kennen „to be cremated if it can conveniently be done, as expeditiously and inexpensively as may be, without ritual or ceremony of any kind that no obituary, memorial, portrait or biography of me, nor any letters written to me or by me be printed or published, or in any way reproduced, copied or circulated".

Die laatste wens is — ook al door dit artikel — duidelijk niet vervuld. Rondom het tiental boeken en de meer dan honderd artikelen en boekbesprekingen van Veblen en ook rondom zijn controversiële persoonlijkheid is, vooral in de laatste decennia naarmate de baanbrekende inzichten van Veblen meer aandacht hebben gekregen, gestimuleerd door het Amerikaanse chauvinisme, een ware lawine van publikaties ontstaan. Publikaties, die de grootmeester in de verruiming van het economisch denken hopelijk achteraf toch gewaardeerd zou hebben.